

Hiteles légvárak

„... újfajta szemléletmód érezhető a műemlékvédelemben és holdudvarában is. A tudományos kutatómunka és a rajzi rekonstrukciók elvont eredményeit sokan szeretnék megvalósulásban látni. Az újra felépített római vagy középkori romokat már lehetne hasznosítani, és az így kijavított műemlékeket a sokszor hamis nosztalgiaiak szolgálatába lehetne állítani. Az eredmény megfelelne korunk felszínis, a dolgok bonyolultságát nem végiggondoló, mélyebb átérésre gyakran képtelen szellemének. A meglévő elpusztítása és másolattal helyettesítése, a már meg nem lévő pompázatos újjáépítése, az építészeti emlékek eredeti anyagi valóságának ilyen mértékű semmibevétele egyetlen korábbi műemlékvédelmi korszakra volt csak jellemző, a 19. század második felének purista historizmusára. Ennek veszélye ma ismét fennáll: a múlt esetleges megoldásainak szabályossá alakítását célzó tervekre megint akadnak példák.” Az 1997-ben egy műemléki konferencián elhangzott előadásomból származó idézetben foglalt figyelmeztetést leginkább a visegrádi várpalota számomra elfogadhatatlannak tűnő tervei és még inkább az azokat megalapozó szemlélet hívta életre – akkor egy mintegy hatvan évre visszatekintő történeti áttekintés végén. Szavaim – szándékaimmal ellentétben – és számos kollégám hasonló véleménye nemhogy visszafordítani nem voltak képesek a tendenciát, de még próféciajuk akkor bombasztikusnak és elriasztónak szánt szövegezése is finom sóhajnak tűnik csak a napjainkban sorjázó hírek és információk ismeretében. Akkor még csak egy-két rommaradványt ért el a tervezett újjáépítés vírusa, mára már Feszli Frigyes, Ybl Miklós, Pfaff Ferenc, Hauszmann Alajos, Lechner Ödön, Fellner Sándor, Vágó László és József eredeti terveinek meglétével indokolják a nagyszerű győzelmeknek („visszafoglaljuk a Várat!”) kikiáltott álmokat – függetlenül attól is, hogy azok a tervek egykor megvalósultak-e, vagy pedig eleve csak tervek maradtak. Ha régi terv van, akkor a megépítésének helyességéhez a támogatók szerint semmi kétség sem férhet, azt ugyanis a hitelesség szelleme lengi be.

Elpusztult vagy elpusztított épületek újjáépítéséhez ugyanis a hivatkozási alapot – az eredeti alkotások és maradványaik óvása helyett – az utóbbi negyed században a magyar műemlékvédelemben hivatkozási alappá vált, parttalan „hitelesség” fogalom jelenti. Magát a műemlékvédelmet mint államilag szervezett hatósági és kulturális tevékenységet Magyarországon 2001-től kezdődően fokozatosan leépítették, majd 2012-ben meg is szüntették. Addigra azonban az egyes faszerkezetű japán szentélyek vallásilag előírt, periodikus lebontását és újjáépítését a nemzetközi műemlékvédelem (világörökségi gondolat!) számára elfogadhatóvá tevő „hitelesség” eredeti kapcsolatrendszeréből kiragadott hazai változata már mindent meghódított. Ma sem tudom pontosabban leírni a kérdést, mint ahogy 1998-ban a Műemlék-helyreállítás az ezredfordulón című konferencián vázoltam: „Az egész műemléki munkát az legitimálja, hogy a védett emlék történeti fontosságú anyagi valóságában átöröklődjön az utókorra. Amilyen arányban a műemlék eredetisége sérül, olyan arányban szűnik meg az objektum műemlék-volta. [...] Az eredetiség szempontjából az utóbbi évek teljes tévútjának érzem a hitelesség fogalmának bevezetését. A hitelesség alkalmas a lényeg

elkendőzésére, lehetőséget ad a régi újjal történő helyettesítésére, a valaha elpusztultnak újbóli rekonstrukciójára. Ki tagadhatná ugyanis, hogy egy Ybl Miklós eredeti tervén szereplő párkány, vagy akár az egész terv hiteles, amely hitelessé teheti a régi rajzok alapján újjáépített kvázi-másolatot is, hiába mondjuk, hogy az egésznek a műemlékvédelemhez semmi köze, a laikus közönség és a magának pontosan az eredeti kötöttségeitől mentes, de hangulatát visszaadó újat óhajtó beruházó számára ez maga a paradicsom. Ha rajz nincs, a mai felfogás szerint hitelesít a hozzávetőleges lelőhely is: állhat csak a földszint felének magasságáig az épület, a fal előtt szétszórva talált keretkövek nyugodtan beépülhetnek az új emelet nagyon is konkrét helyére. Ha pedig már kő sincs, csak legfeljebb a bejárati küszöb, a máshol megtalált töredék alapján kifaragott ke-retrekonstrukció is hiteles, hiszen a faragványos anyag tudományos vizsgálata alapján valószínűsíthető sorozatgyártás összességében el is fogadható képe a hitelesség jelszavával legitimálhatja az általános konkrét alkalmazását az egyedire is.” 1998-ban az Yblre történő utalás a budai várfal elé általa tervezett, a II. világháború következtében nyomtalanul elpusztult Lónyay-(Hatvani)-villa újjáépítésére vonatkozott. Akkor még csak magánberuházásról volt szó – szellemi és látványbeli minőségéről gyorsan meggyőződhattünk –, amelyet a kártérítéstől féltő önkormányzat vert keresztül. Ma már egy villához képest nagyságrendekkel nagyobb épületekre vonatkozó, központi kormányzati tervekkel – mondhatni kormányprogrammal – állunk szemben.

Az ok valamiféle romantikus elvagyódás. Az elpusztult régít majmoló új épületek a budai várban és a pesti Városligetben a történelem visszafordíthatóságát ígérnek. Ahogy az alkotmány papírja elbírja fél évszázad hatalmi szóval történő kiiktatását az ország történelméből, az elképzelések szerint az ezekben az évtizedekben a historizmus politikusi és építészeti utálatá jegyében lebontott vagy átépített, lecsendesített épületek visszaállításával az ország is „szepplőteleenné” válhat. A cél persze megvalósíthatatlan, a hitelesnek mondott újhistorizáló építészet nem lesz képes kitörölni a történelemből a világháborús vereségeket, Trianont, a holokausztot és Rákosi Mátyást sem. Ami valójában ily módon épülhet, például a fehér ló vágyálmának és az 1920-ban alapított Magyar Királyi Testőrség kormányhatározatba emelt „országos” múzeumának kulisszái (Hauszmann-lovarda és testőrségi épület), az valójában a száz évvel ezelőtti operett világa: a Csárdáskirálynő, a Bob herceg, a Luxemburg grófja, a Lili bárónó hamis csillogása, pedig a kormány által példaként elénk állított korszakok mindennapi valósága – akár tetszik, akár nem – a Koldusopera volt.

A II. világháború végén a király nélküli királyság díszletei sérültek jelentősen – nem kis mértékben éppen a rendszer politikai stratégiájának majd taktikájának köszönhetően. Volt, ami teljesen menthetetlen volt, volt, amit helyre lehetett volna állítani, csak éppen egyként utálta a politika és az építészek, a műemlékvédők közössége. A neoreneszánsz és a neobarokk historizmus még nem volt elég távoli ahhoz, hogy a modernizmusba éppen csak belekóstoló, majd a szocreált leginkább klasszicizmusként vállalni hajlandó (a Sándor-palota meg is ma-

radt!), ebből pedig ismét a modernizmus jegyében kimenekülő magyar szakmai közvélemény például az erősen károsodott várpalotára a műemléki helyreállítások szabályait alkalmazza. Viszont a nem kevés invencióval, szaktudással, drága anyagok értő alkalmazásával, a kortárs belsőépítészet korszerű formáival helyreállított épületegyüttes mindenki számára egyformán bejárhatóvá, használhatóvá és élvezhetővé vált. Ehhez a pártelitben hosszú éveken át folytatott vitákon keresztül, a politikai-kormányzati használatról való lemondáson át vezetett az út. Ami pedig a Várpalotába így bekerült, a Magyar Nemzeti Galéria, a Budapesti Történeti Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, együttesen a nemzeti kultúra teljességét hordozta és hordozza ma is, a történelem, a művészet és a tudomány folyamatához, alkotásaihoz és eredményeihez történő demokratikus hozzáférés szimbólumaként – a Széchényi Könyvtár esetében ez még a mátyási Corvina könyvtár egyfajta reinkarnációjaként is felfogható. Ilyen teljességben talán a bécsi Hofburgon kívül a világ egyetlen helyszínén, egyetlen egykori királyi palotájában sem mutatkozik mindez meg. Mindez szervesen összeforrt a várnegyed intézményeivel. Az elsőként odakerült Magyar Nemzeti Levéltár, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum, valamint a Várpalota hasznosításával párhuzamosan helyreállított, a mai Forster Központ kezelésében lévő Táncsics utcai épületben még intakt, de a várnegyedből ugyancsak elfelé tartó, másfél évszázados műemléki gyűjtemények az egykori Magyar Királyság egészére vonatkoznak, és a Nemzeti Galéria szárnyas oltáraival, a Széchényi Könyvtár hungarikum-állagaival, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia ma még a várban található kutatóintézeteivel együtt a Felvidék és Erdély magyar és nem magyar tudományos kutatóinak, doktori ösztöndíjasainak, a hazájukban a többek között magyar múlt emlékeit óvó szakembereinek állandó zárán-dokhelyei. Az Európa Tanács korszerű és szimpatikus örökségközösség gondolatának komplexitásában egyik legjelentősebb intézményi hálózata ez egész Európában – ma még az egyetemesség és az igazi nemzeti gondolat egymástól valójában szét nem választható eszméinek hordozója. Ennek helyébe lépne egy anakronisztikus történelemkép szimbóluma, a budai vár, mint a pillanatnyilag uralkodó kormányzat az ország fölött gyökértelenül lebegő intézményrendszerének kizárólagosságra törő helyszíne.

A nagy építészeldők kész tervei mögé menekülést a történelem- és a nemzetfelfogás anakronizmusai mellett az építészethez való ambivalens kapcsolódás is magyarázza. Az, hogy egy ország és annak kormánya ne építsen, már csak gazdasági okokból sem valószínűsíthető meg. A döntések meghozatala azonban bátorságot kíván, az építészet területén viszont a magyar kormányzat – bármilyen meglepő is ez egyéb tetteinek ismeretében – határozottan gyáva. A kortárs alkotások, tervek között dönteni ugyanis rizikós: szakértelmet és képzettséget, intuíciót, kvalitásérzéklet, kulturális tájékozottságot és érdeklődést feltételez, és az eredmény sosem tetszik mindenkinek. A kormányzat tagjai azonban ezekkel az erényekkel nem is rendelkeznek, a kormánytagok építészeti kötődéseit a médiában időnként megszellőztetett lakóhelyeik balusztrádos és/vagy népieskedő, stílárís értéktelensége már nem is egyszer világosan megmutatta. Az állásfoglalástól való menekülést számukra Hauszmann mellett a japán építészet jelenti – a japán építészek esetében a döntéseket a kvalitásról a nemzetközi építészvilágra és épít-

teői környezetre lehet bízni. A magyar építészársadalom pedig elfogadja mindezt, és beáll a sorba hauszmanni kő-konszignációk adaptálójaként és ausztriai románcement újrachonosítójaként. Ahogy elfogadja a középkori várromok teljes kiépítését is. Diósgyőr tavaly elkészült, vadonatúj várudvarának végtelen sterilitása egyenesen taszító, és a 20. század elejének legrosszabb, invenciótlan, már akkor is teljesen korszerűtlen – a késői Hauszmann-nal egykorú –, álközépkori historizmusát idézi. Az ugyancsak frissen megvalósult füzéri vár pedig nem több, mint egy a hegycsúcsra 3D-s nyomtatóval ráapplikált, számítógépes makett. Plakátszerűen mutatják azt a felszínességet, gondolatlanságot, ami minden hasonló, úgynevezett rekonstrukció mögött meghúzódik: a problémákat kortárs módszerekkel megoldani nem tudó tervezés (és a benne „szakmai” társat látó politika) a múlttól való mindentudás dölyfös vágyképével vegyítve egyre jobban eluralkodik a magyar építészet rommaradványain (indul a Várprogram is!) és az egykor volt műemlékvédelem romjain.

Lóvei Pál művészettörténész

Nyílt levél Lázár János miniszter részére

Tisztelt Miniszter Úr!

Mint a Nemzeti Hauszmann Terv társadalmi testületének tagjai fordulunk Önhöz a legutóbbi időszak kormányzati döntései miatt.

Amikor Ön 2014 októberében felkért bennünket a testület munkájában való részvételre, nemcsak megisztelők, de remény keltőknek is éreztük azt, hogy egy ilyen – számos kiváló szakemberből álló – bizottság tagjaként véleményt formálhatunk a budai vár és közvetve a fővárosunk hosszú távú jövőjét is érintő városfejlesztési-építészeti kérdésekben. Az Ön levele szerint a Kormány a Nemzeti Hauszmann Terv átfogó koncepciójának megalkotását szoros társadalmi és szakmai partnerségben kívánta kidolgozni és megvalósítani. Így azzal a tudattal fogadtuk el felkérést, hogy tudásunk és tapasztalatunk segítségével használható javaslatokat tehetünk. Akkor meg úgy tűnt, hogy ezáltal – ellentétben a főváros, sőt az ország egészét érintő nagy kulturális projektek (Múzeumi Negyed, Liget projekt) korábbi gyakorlatával – több érdekelt szakma képviselőinek részvételével lehetőség lesz a budai várral és várnegyeddal kapcsolatos elkezeléseknek még a döntések meghozatala előtti, érdemi megvitatására. Várakozásainkat alátámasztani látszottak az Ön szavai az első, 2014. novemberi testületi ülésen, miszerint semmilyen kérdés nem tekintendő tabunak, a két évtizedre tervezett munkákra vonatkozó döntésekre idő is van, mindenről lehet beszélni – beleértve például még a Magyar Tudományos Akadémia várnegyedben működő kutatóintézeteinek problémáit is.

A Kormány 2014 végén úgy döntött több Hauszmann Alajos által tervezett, a II. világháború végén megsérült, majd a későbbi évtizedekben nyomtalanul lebontott épület és építmény gyárositémú újraépítéséről, hogy arról korábban a testület nem folytatott vitát. Pedig a mind a funkció, az építészeti stílus, a történelemiszemlélet, mind az észszerűség szempontjából legalábbis kérdéses témát többnyire vitattuk. Az azóta eltelt időszakban – bár a testület többször is ülésezett – valódi, érdemi alternatívákat is felvető városfejlesztési koncepciókról, fontos építészeti kérdéseket illető döntések előkészítéséhez nem kérték ki a testület véleményét. Teljesen sikertelennek bizonyult minden olyan kezdeményezésünk, hogy a Hauszmann Terv megvitatását a főváros hosszú távú fejlesztésének folyamatában, a tervezés alatt álló, nem minden elemükben indokolt és értelmes projektekkel összefüggésben végezhesse a testület. Az üléseken elsősorban csak tájékoztatást kaptunk az időközben meghozott kormányzati döntésekről, kiadott és folyamatban lévő tervezési munkálatokról, valamint olyan szakkérdésekről, melyek a maguk helyén fontosak ugyan, azonban a fejlesztések valódi kérdéseit, a lehetséges döntési alternatívákat nem érintik.

Mind ez ideig türelmesen vártuk, hogy előbb-utóbb sor kerül majd egy átfogó fejlesztési program megvitatására, igazán fontos kérdések véleményezésére, azonban az eltelt egy év már bizonyítani látszik azt a sejtésünket, hogy szerepünk kizárólag a kommunikáció látszatát szolgálja.

A legújabb kormányzati döntésekről (két minisztériumnak a várnegyedbe költöztetése) a társadalmi testület tagjai ismét csak a döntések meghozatala után, azok médiában történt közzétételére nyomán szerezhetjük tudomást. Ez végképp bizonyította azt, hogy a testület véleménye a lényeges döntések meghozatala előtt még csak megfontolásra sem kerül a döntéshozók elé. Pedig ezek a döntések nemcsak a budai vár sorsát, hanem Budapest városszerkezetét, közlekedését, területhasználátát is jelentősen befolyásolják. A döntéseket nemcsak megalapozatlannak tartjuk (nem szerepelnek pl. a városfejlesztési dokumentumokban, így a „Vár 25” nevel viselő városfejlesztési koncepcióban sem), hanem kifejezetten károsnak, mind a budai várnegyed lakóinak nyugodt élete, mind idegenforgalmi és kulturális szempontból. Tiltakozunk az ilyen – a főváros jövőjét érintő – improvizatív döntések ellen, és magyarázatot kérünk arra, miért maradnak el a szakmai-társadalmi viták ilyen jelentős határozatok meghozatala előtt.

Budapest, 2015. november 29.

Gsomay Zsófia építész – Lóvei Pál művészettörténész – Schneller István építész-urbanista, a Nemzeti Hauszmann Terv társadalmi testületének tagjai